

SU HAVZALARININ HUKUKİ KORUNMASI

Av. Selma ŞİMŞEK

İstanbul Barosu Çevre Komisyonu

İstanbul Kız Lisesi'ni 1972'de, İstanbul Hukuk Fakültesini 1980'de bitirdi. Bir süre serbest avukatlık yaptı. Halen bir şirketler topluluğunda hukuk danışmanı olarak görev yapmakta olan ŞİMŞEK, aynı zamanda İstanbul Barosu Çevre Komisyonu ile ÇEKÜL Vakfı Hukuk Kurulu üyesidir.

Bu bildiri yüzyılımızda çığınca bir arzu ile büyüme eğiliminde olan sanayileşme ve nüfusun, çoğalıp kendi varlık nedenini ortadan kaldıran insanın dramasını ele alıyor.

Çevre kirliliği bir sonuç olduğu halde yalnızca bununla mücadele ile sınırlanan yetersiz hukuki-koruma anlayışı yerine, denetimsiz ilerleyen büyümeye karşı planlı denge düşüncesine dayanan hukuki-koruma fikrini savunuyor.

Bu perspektifte su havzalarına doğru kayan kent yoğunluğunun yarattığı ciddi endişe ve alelacele hazırlanmış İstanbul İçme Suyu Havzaları ve Boğaziçi Koruma ve İmar İdaresi Teşkilatı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun tasarısı ele almıyor.

GİRİŞ

Su havzalarının hukuki korunması ile İstanbul içme suyu havzalarının korunması maksadı ile hazırlanan kanun tasarısına ilişkin bölüme geçmeden önce, koruma kavramının ve korumanın dünya ölçeğinde neye karşı olması gerektiği ve korumayı sağlamak için seçilen hukuki yöntemleri öncelikle ele alacağız.

1. KORUMA KAVRAMI

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 2. maddesinde ve İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Yönetmeliği'nde "çevre korunması" terimi; ekolojik dengenin korunması, havada, suda, toprakta kirlilik ve bozulmaların önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan çalışmaların bütünü olarak tanımlanmıştır.

2. NEDEN KORUMA, NEYE KARŞI KORUMA

Geçmişte pek çok kişi, doğayı tükenmez bir kaynak olarak gördü. 70'li yıllarda Dünya nüfusu geometrik bir hızla sürekli artarken çarpık kentleşme ve sanayileşme büyüdükçe atıkların doğrudan alıcı ortama verilmesiyle

doğan hava, su, toprak ve son zamanlarda yakın uzayın kirlenmesi, sanayileşmenin -bu anlamda görülen kalkınmanın- bedeli sayıldı. 1973 yılında III. Beş Yıllık Planı'nda; "sanayileşmeye ve kalkınmaya zarar verecek çevre politikalarının kabul edilemeyeceği" ilkesinin kabulü, bize çevreyi kalkınma ile karşı karşıya getiren ilk çatışmada hiç tereddütsüz kalkınmanın seçileceğini gösteriyordu o tarihte. Planlamada hedef kalkınma idi. Ve az gelişmişlikten çıkış için sanayileşmenin ve sermayenin büyümesi, ülkenin refahını getireceği ve bunun sürekli böyle olacağı düşünülmüştü.

"Oysa; hiç de böyle olmuyordu. Sanayileşme büyüdükçe şehirlerde çarpık kentleşme artıyor, sanayi tesisler, kent yoğunluğuyla birlikte çevreyi öyle bir hızla kirlletiyordu ki, bu kirlenmeyi emme mekanizmalarının doyma noktasına gelindiğinde, ölüm hızında ani bir artışa ve çevre kirlenmesi ile birlikte kaynakların ciddi tüketimine yol açıyordu."(1)

"Yenilenemeyen Doğal Kaynakların tüketiminin ve çevre kirliliğinin önlenmesi için yalnızca nüfusun değil, aynı zamanda sermayenin yani yatırım ve sanayileşmenin ve onların amortisman hızlarının düşük olmasının sağlanması gerekecekti."(2)

"Bu nedenle bilinmelidir ki, yenilenemeyen kaynaklar, nüfusa ve bununla birlikte çığınca bir büyüme arzusunda olan sanayileşmeye karşı korumamız gerekecektir."(3)

Yapılan hesaplamalarda, 2000 yılında, dünya nüfusunun 7 milyar olacağı görülmüştür (4). "Bir Fransız bilmecesi şöyle başlar; Bir nilüfer gölünde tek bir nilüfer yaprağı vardır. Ve her gün yaprak sayısı iki katına çıkmaktadır; ikinci gün iki yaprak, üçüncü gün dört yaprak, dördüncü gün sekiz yaprak, böylece sürer gider. Soru şudur: Nilüfer gölü otuzuncu gün tamamen dolu ise, kaçınıcı gün yarı dolu olmuştur. Yanıt: Yirmidokuzuncu gün."(5)

Dünya nüfusuna bir milyar kişi daha katmak için geçecek süre inanılmaz derecede kısalmıştır.(6)

Küresel nilüfer gölü şimdiden yarı dolmuş olabilir. Her ne kadar Birleşmiş Milletler Kaynaklar dünya nüfusunun 10-16 Milyara dek büyümeye katlanabileceğim söylüyorsa da, eko-sistemin bu kadar bir yükü taşıyıp taşıyamayacağı hesaplanmamıştır.

"Sürekli büyüme her gün dünya sistemini bu gelişmenin nihai sınırlarına yaklaştırır. Gezegenimizin fiziksel sınırları hakkındaki bugünkü bilgilerimize dayanarak, büyüme evresinin bir yüzyıldan daha fazla devam edebileceği kuşkuludur."(7)

I. BÖLÜM

1. SERBESTLİKTE NORM DÜZENİNE GEÇİŞ VE "KORUMA"YA DAİR HUKUKİ ANLAYIŞLAR

"Her hukuk normunun temelinde çelişkilerin bulunduğu öne sürülebilir. Çelişkilerin derinleşmesi ve yaygınlaşması ile sorun topluma mal olmaya başlar. Böylece hak istemi değişime uğrar, hukuk tekniği aracılığıyla norm halini alır"(8)

Sinai ve teknolojik gelişimin çevrede yol açtığı zararlar kuşku yok ki, toplumlar için temel bir çelişki ve bilinçlenme yaratmış ve sanayileşme ile birlikte, Türkiye'de 1930'lu yıllardan itibaren çevreyi koruyucu birçok yasa çıkarılmıştır.

1991 tarihli I. Çevre Şurası sonuç raporuna göre 81 kanun 6 K.H.K. 32 uluslararası sözleşme, 37 tüzük, 28 yönetmelik tespit edilmiştir.(9)

Çok sayıdaki bu düzenlemeler, birden fazla kurumu, aynı konuda yetkili kılmak suretiyle yetki tecavüzlerine sonuçlanmış. Çevre Bakanlığı'nın koordinasyonu etkisiz kalmıştır.

2. KORUMA İLE İLGİLİ NORM DÜZENİNE EGEMEN ANLAYIŞLAR

Anayasa'nın 56. maddesi : Çevre hakkını ilk kez tanıyan 1982 Anayasası, bu hakkı Anayasa sistematigi içinde (41-65 md.) Sosyal ve Ekonomik Haklar bölümünde düzenlemiştir. Anayasa'nın çevre hakkına ilişkin 56. maddesi 65. maddesi ile birlikte göz önüne alındığında gözetilen hukuki yararın esas itibarıyla ekonomik istikrar olduğu anlaşılmaktadır. (10)

65. madde hükmü şöyle: "Devlet Sosyal ve Ekonomik Alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerine ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirir. Hüküm, bir yanı ile devlete mali kaynakların yetersizliği için kurtuluş imkanı tanımakta; diğer yandan, çevre hakkına ilişkin görevlerin ekonomik istikrar gözetileceği ön şartı ile ele alınacağı belirlenerek açıkça ifade edilmese dahi ekonomi/kalkınma önceliklerini hatırlatmış bulunmaktadır. Kaldı ki; çevre hakkını temel haklar ve ödevler bölümünde düzenlememek suretiyle yasa güvencesinden de çıkarmış olmaktadır. Şöyle ki, Anayasa'nın 91. maddesi hükmüne göre; temel haklar kişi hak ve ödevleri ile siyasi hak ve ödevler K.H.K. ile düzenlenemez. Çevre hakkı bu bölümde yer almadığına göre K.H.K.'lerle düzenlenebilmektedir. Çevre hakkı, bu şekilde anayasal sistematik bakımından ikinci plana itilmemiş olsaydı, çevrenin korunması yönünden daha kuvvetli bir norm düzenine sahip olabilirdik. (11)

Çevre Kanunu: Korumaya ilişkin genel ilke "çevre-kalkınma" ilişkisinde çatışma ve kalkınma çabalarını öne çıkaran anlayışı yansıtan 3. maddenin (e) bendine göre: "Kirlenmenin önlenmesi, sınırlandırılması ve mücadele için yapılan harcamaların, kirlenenden tarafından karşılanması esastır". Yasa "kirlenenden öder" ilkesini getirir. (12)

Geç sanayileşen bu nedenle çevre kirliliğine geç ulaşan bir ülke olarak çevreyi kirlenenden faaliyetlerin her türlü serbestliğinden, yavaş yavaş çevre kirliliğinin giderilmesinin bir maliyeti olduğunun fark edilmesine doğru bir gidiş gözlenmektedir. Mayıs 1972'de OECD Çevre Komitesi tarafından kabul edilerek yürürlüğe giren "Uluslararası Planda Çevre Politikalarının Ekonomik Boyutlarına İlişkin Temel İlkeler Tavsiye Kararı", "kirlenenden öder" adlı ilkeyi uluslararası düzeyde uygulamaya koymuştur. (13)

Çevre kanununa da alınan "kirlenenden öder" şeklindeki bu düzenleme ile çevre kirliliğinin maliyetini karşılayacak bir fon oluşturulacaktır.

18-21 Eylül 1991 tarihli 1. Çevre Şurası Sonuç Raporu'nda prensip şöyle savunuluyor: "Kirlenenden öder" prensibi aslında kirlenenden öder ilkesi olarak anlaşılmalıdır. Bunun sağlanabilmesi için kirlenenden öder bulunan işletmelerin, bu kirlenenden öder vasfını standartlarda öngörülen seviyelerde gidermelerinin maliyetine katlanmaları gerekir. Ancak, bu prensibin uygulanmasında kullanılabilecek vergi, harç, depozito ve kota sistemleri gibi ekonomik araçların uygun bir şekilde kullanılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. (14)

Bir an için kirlenmeye ilişkin fonların muazzam bir birikmeye ulaştığını varsayalım. Fonun kirliliğin sonuçlarını ortadan kaldırmaya yönelik teknolojik harcamalara dönüştüğünü düşünelim. Acaba kirlilik önlenilecek mi, koruma sağlanabilecek mi?

"Teknolojik çözümler büyümenin neden olduğu baskıları kısa dönemde hafifletebilirler, fakat uzun dönemde sistemin aşırılıklarını ve çöküşünü önleyemezler" (15)

Çünkü doğal ekolojik dengeyi ciddi sorunlara yol açmadan ne derece bozabileceğimizi bilmiyoruz. Yani sınırı. Fakat hiç kimse bu gezegen üzerindeki maddi büyümenin sonsuza kadar devam edeceğini ileri süremeyecektir. Bu nedenle büyüme üzerinde bilinçli kısıtlamalar yapılmalıdır. Fon da bu maksatlı kullanılmalıdır. Zira elimizdeki bütün kanıtlar ekonominin (sermayenin), sanayileşme ya da nüfusun ve de kentleşmenin sınırsız büyümesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Onu ancak biz sınırlayabiliriz. Bunun öyle pek kolay olduğu söylenemez.

Nüfusa, sanayileşmeye, kent yoğunluğundaki büyümeyi, sınırlamaya dair kültür oluşturacağımız gibi, bireysel olarak da daha az tüketime, daha ılımlı bir büyümeyi, bir denge arzusunu çoğaltmaya ilişkin de kültür oluşturmalıyız. (16)

Nitekim, çalışma konumuz olan su havzalarında çevresel kirliliği durdurmanın büyümeyi durdurmak istemekten geçeceği görülecektir.

Yaşadığımız metropole su sağlayan havzaların mutlak korunmasını istemek, bunu sağlamak zorundayız.

Zira insanın yaşamını sürdürmek ve hayatta kalma şansı, ancak "su"yu kirletmemesine bağlı olacaktır.

Bu nedenle artık hızla değişen çevreye uyarak genel bir ilke gibi görünen "kirleten öder" anlayışını ufak ölçekli kirletmelere terk edip, Anayasa'dan başlayarak büyümeyi sınırlama ilkeleri saptamalıdır.

"Afla "ceza" ile ya da karşılığını ödemek suretiyle her türlü kirletmeyi hoş gören anlayışı değiştirmeliyiz.

II. BÖLÜM

SU HAVZALARI

1. TANIMLAR

Havza: Su kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'nde havza, bir akarsu, göl, baraj rezervuarı veya yeraltı su haznesi gibi bir su kaynağını besleyen yeraltı ve yüzeysel suların toplandığı bölgenin tamamı

Su toplama Havzası: Göllerde ve rezervuarlarda bu su kaynağını besleyen yeraltı ve yüzeysel suların toplandığı bölgenin tamamını

Rezervuar: Suyun bir kabarma yapısıyla biriktirilmesiyle oluşturulan hacmi ifade etmektedir.

2. İSTANBUL'A SU SAĞLAYAN BARAJLAR

Terkos, Büyükçekmece, Ömerli, Alibeyköy, Elmalı ve Darlık baraj ve gölleri ile bendlerdir.

3. HAVZALARIN KORUNMASI İLE İLGİLİ MEVZUAT

3.1- Anayasa 56. madde

3.2- 9.8.1983 tarihli 2872 sayılı Çevre Kanunu

3.3- 4.9.1988 tarihli Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği

3.4- 20.11.1981 tarih ve 2560 sayılı İSKİ Kuruluş Kanununun

3.5- İSKİ Yönetmeliği

3.6- DSİ Kanunu

4. KORUMAYA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'nin 4. bölümü su kalitesine ilişkin planlama esaslarına ve yasaklara ilişkindir. Buna göre içme ve kullanma suyu havzaları su rezervuarı etrafında kademeli koruma hattına ayrılmaktadır.

• "İçme suyu ve kullanma suyu" rezervuarı ve civarı

• Bu alanı çevreleyen ilk şerit, içme ve kullanma suyu rezervuarlarının maksimum su seviyesinden itibaren 300 metre/ genişliğindeki "mutlak koruma alanı"

2. şerit mutlak koruma alanı sınırından itibaren 700 metre genişliğindeki "kısa mesafeli koruma alanı"

Kısa mesafeli koruma alanı sınırından itibaren 1 km. genişliğindeki 3. şerit "orta mesafeli koruma alanı"

Orta mesafeli koruma alanı dışında kalan su toplama havzasının tümü "uzun mesafeli koruma alanı"dır.

Yönetmeliğe göre: İçme ve kullanma suyu rezervuarı içi ve civarında suların kirlenmesine neden olan faaliyetler yapılamaz Mutlak koruma alanında hiçbir yapı yapılamaz. Mevcut olanlar dondurulmuştur. Ve idarece kamulaştırılır. Çitle çevrilir veya koruma alanı teşkil edilir.

Kısa mesafeli koruma alanında kapalı alan 100 m²'yi geçmeyen günübirlik turizm ihtiyacına cevap verecek kır kahvesi, büfe vb. tek katlı yapı dışında başka yapılara izin verilmez. Sıvı, katı yakıt depolarına ve mezarlık

kurulmasına izin verilmez.

Orta mesafeli koruma alanında hiçbir sanayi kuruluşuna ve iskana izin verilmez. Bu alanda inşaat alanları toplamı 2 katta 250 m²'yi tabii zeminden h=6.50 m'yi aşmayan, bir ailenin oturmasına mahsus bağ veya sayfiye evleri veya eğlence veya turizm tesisleri veya müstemilatına izin verilebilir. Maden ocağı açılmaz, suni gübre ve tarım ilacı kullanmamak şartıyla tarım yapılabilir. Bu alanda çöp dökme ve imha alanlarına izin verilmez.

Uzun mesafeli koruma alanlarında sıvı gaz katı atıklar üreten sanayi kuruluşlarına izin verilmez. Bu alanda mevcut tesislerin bu koruma alanından uzaklaştırılması esastır. Orta mesafeli koruma alanındaki sınırlamalar haricinde yeni iskana izin verilmez. İçme ve kullanma suyu rezervuarlarını besleyen tüm sulara akar ve kuru derelere atık su veya atık deşarjı yapılamaz. Bu yörede kontrollü çöp depolama ve imha alanlarının kurulması Çevre Bakanlığı'nın uygun görüşü alınarak yapılabilir.

5. "İSTANBUL YASA TASARISI"

Yukarıda belirtilen tüm yasaklamalara rağmen; Başbakan Tansu Çiller'in 23.1.1995 tarihinde T.B.M.M.'ye sunduğu "İstanbul İçme Suyu Havzaları ve Boğaziçi Koruma ve İmar İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı'nın Genel Gereğesinde" şu tespitler yapılmıştır.

- Havzaların korunması görevi yeterince yerine getirilememiş ve ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanamamıştır.
- İstanbul'un su ihtiyacının karşılanması açısından çok yetersiz kalan bu kaynakların korunması büyük bir önem taşımaya karşın, koruma alanları içinde giderek gelişen yerleşme yerlerinin ve endüstriyel kuruluşların atıkları doğrudan içme suyu rezervlerine akmaktadır.
- Su kalitesi büyük ölçüde su havzalarının korunmasına bağlıdır. Havzalarda ise hem plansız ve kaçak yerleşimden kaynaklanan evsel kirlenme, hem de endüstriyel etkinlikten kaynaklanan bir kirlenme söz konusudur.
- Halen havzalarda çok sayıda endüstri tesisi kurulmuş durumdadır.
- Su havzalarının en korkutucu sorunu ise kaçak yapılaşmalardır.

Bu resmi tespit doğrudur. Ancak, İdarenin diğer yandan bu ihlale bizzat sebebiyet vermesi de ilginçtir. Nitekim Trakya (Çatalca) serbest bölgesi, İstanbul'a su sağlayan Büyükçekmece Barajı'nın kısa ve orta mesafedeki korunma kuşağı içinde ve Türkiye'nin ilk özel serbest bölgesi olarak kirliliği çok yoğun bir sanayiye -konfeksiyon sanayine- idarece özgülenmiş idi.

İstanbul'un içme suyu bu konuda Mimarlar Odası'nın açtığı davanın kazanılması sayesinde İdare'ye rağmen kurtarılmıştır.

Oysa I. bölümde de belirtildiği gibi; şehrin bir yandan koruma alanlarına iskan ve sanayisi ile birlikte kaymasına izin verilmemelidir. Bu bir planlama sorunudur. Polisiye bir sorun değil. Bunu sağlamak için önce İdare tutarlı davranarak şehrin içme suyu havzalarına kendisi tahsisler yapmamalıdır. Burayı mutlak olarak korumalıdır. Kaçak yapılaşmaya izin vermeyen tavrını, taviz vermeyen, af çıkarmamak suretiyle göstermelidir. Yasama Meclisi'nden su havzaları koruma alanlarında yapılmış yapılarla imar affı asla çıkarılmamalıdır. Bunun sağlanması için anayasal sınırlamalar getirilmelidir. Bu düzenleme kapsamında çevre hakkı anayasal sistematik içinde temel haklar bölümüne alınmalıdır.

Havzaların korunmasına ilişkin İSKİ, DSİ, Çevre Bakanlığı arasında koordinasyonun sağlanamamasının etkilerini ortadan kaldırmak üzere hazırlanan ve yetkilere tek elden yürütmek üzere düzenlenen "İstanbul İçme Suyu Havzaları ve Boğaziçi Koruma ve İmar İdaresi Teşkilatı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı" pek çok hatalar ve tehlikeli hükümler ihtiva etmektedir. Tasarıya göre;

1. İstanbul'un içme suyu havzaları İmar İdaresi Teşkilatı kurularak, yetkiler tek elde toplanılmaya çalışırken mevzuattaki karışıklığa bir yenisi eklenmiştir.
2. Kanun tasarısı içme suyu havzalarının korunması ile ilgili yüksek düzeyde prensip kararları oluşturmak görevini "Yüksek Koordinasyon Kurulu" adı altında oluşturulan hükümet üyesi 14 bakana yani "Yürütme"ye terk etmektedir. Bu kurul bu alanlardaki imar planlarını görüşüp kabul etme yetkisine de haizdir. Bunun anlamı K.H.K. çıkarmaya dahi gerek olmaksızın işi kararlarla idare etmektir. Ki bu denli yaşamsal bir sorunu, yasa güvencesi yerine bir hükümet tasarrufu ile çözmek doğru değildir.
3. Koruma ve İmar İdare Heyeti adıyla 17 üyeden oluşturulan İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı'nın tayin edecekleri 2 uzman üye dışında tümü bürokratlardan meydana gelen bu Kurul içme suyu havzalarının korunmasına ilişkin usuli önlemleri değil, genel prensip kararlarını almaları yanlıştır.
4. Tasarıya göre oluşturulan Koruma ve İmar Başkanlığı başkan ve üç yardımcı üye ve yeteri kadar personelden meydana gelmektedir. Başkan ve yardımcıları İstanbul Valisi'nin önerisi ve İçişleri Bakanlığı'nın teklifi üzerine Başbakanlıkça atanmaktadır. Bu heyet, İmar Planları hazırlama ve ruhsat ve izin işlemlerini yürütme yetkisine

haizdir. Ki bu da bazı şahısları olağanüstü yetkilerle donatmak dışında, planlama ilmi ve tekniği açısından son derece güvencesiz ve tehlikelidir.

5. 8. madde içme suyu havzalarında ruhsatsız yapıların yıkımına, yapı sahiplerini fenni mesullerini ve müteahhitlerini ve de İmar Mevzuatına aykırı ruhsat verenleri hapis ve para cezaları ile cezalandırmak ve doğal yapıyı eski haline getirmek üzere düzenlerken, 10. madde de koruma havzalarında ruhsatsız yapıldığı halde yıktırılmasına gerek olmayan yapıların cezalı ruhsat harcı alınmak suretiyle tamamlanmasına izin verilmekte ve yine 11. maddede ruhsat alınmaksızın inşaata başlanan ve en az su basman seviyesine gelenlere ceza alınmak suretiyle af edilmektedir.

Dolayısıyla kanun tasarısı korumaya dair yeni bir düzenleme getirir görünüp, esasında imar affı getirmektedir. İstanbul imar aflarıyla denetim dışı kalmıştır. Su havzalarındaki kaçak yapılaşmayı affetmek için hiç kimseye, hiçbir kurula yetki devredilmemelidir. Bu son derece tehlikelidir. Bu nedenle Anayasa ile birlikte Çevre Hukuku açısından yasa-kararnameler ayırımı ve hukuki düzenleme kargaşasını giderici genel bir düzenleme yapılmalıdır. Ancak, diğer yandan sorunun nedenine ilişkin zihniyeti değiştirmek gereklidir.

ÇÜNKÜ SANAYİ ve NÜFUSUN ŞEHİRDE SÜREKLİ BÜYÜMESİ TOPYEKÜN BİR YAŞAM SORUNU OLMUŞTUR.

KAYNAKÇA

- (1) MEADOWS, Donella H., et al, Ekonomik Büyümenin Sınırları, çev. Kemal Tosun et. al., İst. Yön Ajans, 1990 passim.
- (2) İbid., passim.
- (3) İbid., passim
- (4) İbid., s. 73
- (5) BROWN, Lester R., Yirmidokuzuncugün, çev. Kemal Tosun, et. al., İst. Arpaz Matbaacılık, 1979, s.1
- (6) İbid, s. 67
- (7) MEADOWS, Donella.H., öp çit., s.232
- (8) KABOĞLU, İbrahim, Çevre Hakkı, İst. İletişim Yayınları t.y., s.19
- (9) Çevre Bakanlığı 18-21 Eylül 1991 tarihli 1. Çevre Şurası Sonuç Raporu, Ankara 1994 passim.
- (10) KABOĞLU, İbrahim, öp çit., s.31
- (11) İbid., s.32
- (12) İbid., passim
- (13) 1. Çevre Şurası Sonuç Raporu, öp çit. passim
- (14) İbid., passim
- (15) MEADOWS, öp çit., s.196
- (16) İbid, 5.272
- (17) Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği passim.
- (18) İbid., passim
- (19) İstanbul İçme Suyu Havzaları ve Boğaziçi Koruma ve İmar İdaresi Teşkilatı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun T.M.M.O.B. Mimarlar Odası Arşivi